

Стенограма фрагменту пленарного засідання Тринадцятих Платонівських читань 29.11.2025 року. Учасники розмови: Володимир Ігорович Петрашик, Ярослав Олександрович Федорук та Олесь Олександрович Федорук.

Я. Ф.: Скажу два слова саме про цю ідею і про те, що Іванна Павельчук щойно говорила. Батько пішов із життя, але, як кажуть, нове життя тільки починається, тому що воно відновлюється у таких зустрічах. Ми від імені родини хочемо щиро подякувати і організаторам, і його учням, і всім присутнім, тому що це для нас має велике значення. І воно, це нове життя, починається також в опрацюванні його спадщини.

Тут згадувалася ідея, щоб розмістити його праці у pdf форматі, оскільки вони сильно розкидані та не завжди доступні. Дійсно, було б дуже добре зібрати його монографії і статті оцифрованими в одному місці для цілісної уяви творчості за багато років і можливістю користуватися цими працями.

Олеся Собкович порушила також добру думку про спогади, до яких я маю особливі sentimenti як до жанру мемуаристики і спеціальної (допоміжної) історичної дисципліни. Спогади – це особливий різновид літератури: люди сьогодні ще живуть, його близьких друзів, які знали з навчання у Ленінграді чи аспірантурі, залишилося, можна сказати, одиниці, як-от, Микола Жулинський, Михайло Селівачов, Віталій Ханко та інші. Через 15–20 років ці спогади матимуть величезне значення, оскільки вони фіксують факти, яких не можливо знайти в інших джерелах, про те, якою він був людиною у побуті, науці й загалом у житті. Ці спогади засвідчують про якісь особистісні моменти відносин між людьми, наприклад, як вони жили під час навчання в Ленінграді або аспірантському гуртожитку на вулиці Капітанівській (тепер Доброхотова) в Академмістечку, де наша родина мешкала і досі мешкає уже багато років. Згодом, у 1971 р., коло цього гуртожитку відкрилася школа № 200, де ми разом із моїм братом Олесем навчалися десять років. Це є також унікальні й “живі” свідчення про його навчання в аспірантурі або пізніше під час роботи в

Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії напникінці 1960-х – на початку 1970-х років і т.п.

Важливо також оцифрувати як світлини з його архіву, так і самі архівні документи. Це велика й копітка науково-дослідницька праця. Адже йдеться не просто про оцифрування матеріалів у розсіпу, як це називають “архівна макулатура”. Спершу їх слід систематизувати, здійснити інвентарний, пізн. архівний описи, потім ідентифікувати усі світлини, зазначивши, хто на них зображений, у якому місці і з якої нагоди. До слова, архівні документи у батька розкидані по різних папках, які не є тематичними, окремі папери, світлини у хаотичному розсіпу, і він майже не займався впорядкування цих документів і матеріалів, хоча ретельно збирав їх, починаючи зі студентських років. Якщо б сказати, що він нічого не викидав із документів, – то це, мабуть, не буде великим перебільшенням.

За його життя було створено два особові фонди у Києві й Тернополі, куди ці архіви планується передати (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, фонд 1302: “Федорук Олександр Касьянович (1939 р.н.) мистецтвознавець і громадсько-культурний діяч”; Державний архів Тернопільської області, фонд Р-3452: “Федорук Олександр Кас[і]янович (1939) – мистецтвознавець”). Окремі папери він передавав також до Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд № 5304, оп. 1: “Національна комісія з питання повернення культурних цінностей Кабінету Міністрів України” (28 грудня 1992 – 5 жовтня 1996), “Національна комісія з питання повернення культурних цінностей Міністерства культури і мистецтв України” (5 жовтня 1996 – 15 грудня 1999) (52 од. зб.); фонд № 5304, оп. 2: “Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України Міністерства культури і мистецтв України” (7 лютого 2000 – 16 травня 2005), “Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України Міністерства культури і туризму України” (16 травня 2005 – 9 грудня 2010), “Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через

державний кордон України Міністерства культури України” (9 грудня 2010) (46 од. зб.)). Отже частина його домашнього архіву після систематизації і впорядкування документів, пов’язаного з діяльністю цієї установи, теж можна було б передати до ЦДАВО України. Повторюся, що це копіткий архівний процес, який зараз виконується і який може зайняти кілька років праці у галузі архівістики.

До прикладу, якось Володимир Петрашик звернувся до нас із братом, аби ми відібрали світлини для часопису “Образотворче мистецтво”, де мав бути цикл спогадів про батька (див.: ОМ, 2005, № 4, с. 118-141). Тож вибірка склала десь із п’ятнадцять світлин, і це завдання несподівано стало проблемним. Не те, що можна було б узяти перші-ліпші світлини з великої їхньої кількості, відсканувати їх і передати до редакції часопису. Слід було ідентифікувати всіх людей на світлинах, визначити дату, нагоди, з яких вони були зроблені, тощо. Деякі світлини батько підписував, що полегшувало таку роботу, а чимало лишилися простим зображенням з багатьма невідомими компонентами.

Інша проблема в описі батькового архіву – це листування. Воно дуже багате. Окремі листи або чернетки його листів також хаотично розкидані по різних “закутках” його архіву, вони трапляються у цілком несподіваних тематичних групах документів, папках чи просто в архівному розсіпу (а папки, до слова, також часто не є не тематичними, а хаотичними). І тут виникають щонайменше два дослідницькі виклики для архівіста: по-перше, потрібно зібрати ці всі листи в окремий архівний блок і, по-друге, систематизувати їх у папках бодай за абеткою адресатів (як це робиться в державних архівах), не кажучи вже про складнішу систематизацію, а саме – за прізвищами авторів листів.

Паралельно з описом архіву існує ще одне велике завдання – це книгозбірня батька, численні книжки з дарчими надписами для нього і т.д. Про це, мабуть, більше розповість мій брат Олесь, який зараз займається її впорядкуванням і майбутньою передачею в якусь бібліотечну установу. Але наразі це відкрите питання – що з цим усім робити?

Наступна велика проблема, про яку ми в родині думаємо кожен день, – це те, що після 2010 року батько не фіксував бібліографію своїх опублікованих праць. А це, до слова, п'ятнадцять років життя, і за цей час ним було дуже багато написано й видано. Візьмімо бодай дві його монографії про Івана Пилипенка (Київ, 2021) та Михайла Глейзера (Київ, 2022). Ці книжки, мабуть, мали якісь рецензії, що також треба було б зафіксувати в бібліографії. Додаймо до цього дуже багато наукових або науково-популярних статей, літературних творів, написаних і друківаних подекуди десь у регіональних журналах, що зараз важкодоступні для наших бібліотек (як-от див. його оповідання про оборону Бахмута: “Крик похованих у могилі”: “Буковинський вісник”, Чернівці, 2023, № 3 (129), с. 80-83; або інші публікації у цьому часопису тощо). Він багато друкувався, зокрема, також в “Образотворчому мистецтві”, і ці публікації можна зібрати, проте багато його статей друкувалося там під псевдонімами. Володимир Петрашик може це підтвердити.

В. П.: Ми знаємо псевдоніми Олександра Касіяновича, якщо йдеться про журнал “Образотворче мистецтво”. Про інші видання не можу сказати.

Я. Ф.: Робота над впорядкуванням бібліографії за період після 2010-го року, як мовилося, уже ведеться. Але вона виявила додаткову велику проблему, а саме: доповнення його публікацій до вже виданих двох бібліографій 1998 і 2010 років. Під час опрацювання його архіву до рук трапляються газети чи журнали з його статтями 1960-х – початку 2000-х років зі статтями, що не були уведені в обіг до цих виданих бібліографій. Крім того, у нього збереглася папка з вирізками із газет із його статтями, оповіданнями, фейлетонами або журналістськими репортажами, написаним у студентські роки або в період роботи в тернопільських чи ужгородській редакціях у 1960-х роках. Дуже часто ці вирізки не мають вихідних даних для встановлення точного бібліографічного опису. Усі вони не ввійшли у згадані видані бібліографії, а це фактично близько 40-50 бібліографічних позицій.

Отож проблема бібліографії за ці роки, що за станом на сьогодні фактично не існує, є вкрай важливою, якщо ми згадуємо про творчу спадщину батька. Заповнити цю лакуну є першочерговим завданням.

Наступна величезна проблема – це видання його творів, написаних і збережених у машинопису, над якими він працював багато років і зараз або завершені, або перебувають на різній стадії завершення. Сьогодні ці твори повинні бути віднесені до жанру “Пам’ятки історіографії”. Для того, аби визначити, чи їх варто публікувати, чи вони можуть бути просто передані в його архівні особові фонди, їх мав би передивитися науковий редактор – спеціаліст із вивчення тих тем, які подані у цих рукописах.

У дійсності таких творів не так уже й багато, їх декілька, але вони досить об’ємні. Батько працював над ними роками, працював в архівах і бібліотеках, як-от у Національному музеї Тараса Шевченка, у рукописних збірках Національного художнього музею України, у відділі україніки Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України тощо.

Маю на увазі, насамперед, завершений твір про художника Олександра Івахненка, обсягом бл. 4 друк. арк.

Ще, наприклад, завершену монографію про шевченкіану у творчості Корнила Устияновича. Цю книжку він писав у два етапи. У 2017 році він написав основний текст, а через декілька років почав його розширювати, переробляти, доповнювати новими розділами і т.д. І цей другий варіант теж остаточно не завершено, тож сьогоднішня праця над виданням цієї монографії передбачала б велику редакційну роботу з одночасним порівнянням двох машинописів.

Пишучи цю книжку, батько звертався за ілюстраціями до Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького і до Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського – дві основні установи в Україні з багатими збірками творів художника.

Від грудня 2019 р. до лютого 2020 р. у Національному музеї у Львові відбулася етапна виставка про творчість художника з нагоди 180-ліття від його

народження “Корнило Устиянович. Художник українського відродження у Галичині”, організована Оксаною Жеплинською – авторкою каталогу “Корнило Устиянович: (1839-1903): Малярство, графіка, рукописи” (Київ, 2013). Під час відвідин цього заходу батько разом з моїм братом Олесем зробили те, що в музейній практиці називають фотофіксацією виставки, відзнявши кожен твір. І Національний музей у Львові дав дозвіл на публікацію багатьох із цих творів, якими батько планував проілюструвати книжку, і переслав їх для друку. Те саме було і з музеєм у Коломиї, директором якого є Ярослава Ткачук. Це дуже важливо, тому що ми живемо в цивілізованій країні. Ми не можемо брати світлин з Вікіпедії і подавати її як ілюстрацію до своєї монографії без дозволу установ, де ці твори або архівні матеріали зберігаються.

З інших незавершених творів – це машинопис про Євгена Вжеща (приблизно 3 друк. арк.), художника, який багато років мешкав у Києві та в Україні в цілому, залишивши по собі велику спадщину пейзажів на українську тематику. Про Вжеща він почав писати ще тоді, коли працював над кандидатською дисертацією і пізніше видав книжку “Джерела культурних взаємин: Україна в творчості польських художників другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” (Київ, 1976). У наступних роках, особливо в останні роки життя, батько багато писав про нього, часто згадував його творчість. Цей текст також існує в машинопису і чекає на рецензента або наукового редактора.

На додаток зберегівся великий машинопис, який батько писав до століття Національна академії образотворчого мистецтва і архітектури (2017). Ця праця існує у двох томах і також потребує ретельного редагування.

До цього всього слід додати також його літературні твори. Насамперед, йдеться про велику повість про Памво Беринду, написану десь у 1970-х – 1980-х роках і збережену в тогочасному машинопису. З молодих літ він цікавився творчістю цього діяча, який був упорядником найдавнішого словника української мови (1627), писав про нього короткі статті, і ця тематика не була випадковою у його творчості. На сьогодні ця повість залишається не виданою,

як і з півтора-два десятки його оповідань, написаних уже у 2020-х роках або й раніше.

Урешті, хотілося б згадати про батька як про мемуариста, хоч він ніколи не вів систематичних щоденників чи мемуарів. Якби можна було б так висловитися, то щоденники – у класичному розумінні цього жанру – він вів украй непослідовно, з великими перервами. Проте у своєму житті він завжди користувався зошитами-річниками, де інколи занотовував щоденникові нотатки. Систематичні щоденники трапляються більш-менш цілісно під час його подорожей, яких було дуже багато, почавши ще з його від'їзду до Красноярського краю у серпні – грудні 1962 року (з того часу лишилося два його нотатника під час плавання на суднах по Єнісею і чимало листів до батьків до Тернополя). Це, мабуть, якщо не перші щоденники його життя, то принаймні одні з перших, оскільки одна зі студентських, на другому курсі, його публікацій після праці на цілині мала таку назву: “На землі казахській: (З щоденника): [Про роботу на цілині в колгоспі «Победа»]” (Вільне життя, Тернопіль, 1956, 13 жовтня (NB! тут є татова нотатка коло назви статті на газетній вирізці про те, що він заробив тоді на цілині 53 р. 50 коп.). Тобто цю манеру несистематичних нотаток про життя він виробив ще з ранньої молодості, і ця звичка (природно) була з ним до останніх днів.

До цієї категорії невиданих праць належить також великий його машинопис про біженців (бл. 15 друк. арк.), що в остаточній сьогоднішній версії має назву “Диктатори та біженці. Діаспора та Україна: (Нестандартний щоденник пережитого)”. 26 лютого 2022 року він виїхав з Києва до Львова з одним наплечником із документами, не маючи вже особливої надії повернутися додому. У цих життєвих обставинах, у Львові, він почав писати про свій досвід біженця, накладаючи його багато в чому на досвід мистців, які стали біженцями у Європі й по цілому світу після Другої світової війни. Знаємо, що тематика художників української діаспори була для нього дуже близькою. Тож на початку березня 2022 року, сам будучи біженцем, він почав писати емоційний текст на тему повномасштабної війни і вторгнення московських військ в

Україну, проектував цю трагедію (і особистісну, і цілої України) на вимушену еміграцію українців у світі після 1945 року. Він працював над цим рукописом ще кілька років після повернення до Києва у середині квітня 2022 року. Під час цієї праці він вряди-годи повторював, що особисто сприймав цей рукопис, як продовження його публіцистичної книжки “Московитія проти України: Політика... Культура” (Київ, 2006), з присвятою Євгеніві Гуцалу, а останні правки цього тексту, як видно з його файлу на комп’ютері, він робив 1 жовтня 2024 року – тобто рівно за два тижні до його фатальної хвороби.

Отож, я ще раз хочу вам подякувати, подякувати ще раз учням, друзям і вам усім, які тут присутні. Дякую дуже за увагу.

В. П.: Дякую, пане Ярославе, Вам за виступ такий теплий. І ви спрямували, куди рухатися нам, мистецтвознавцям-науковцям, у дослідженні спадщини Олександра Касіяновича, її систематизації. Дякую. Пане Олесю, будь ласка, вам слово.

О. Ф.: Я також хотів би почати свій короткий виступ із подяки за цю ініціативу – організацію конференції пам’яті батька, дуже потрібну й цікаву. Зокрема, я для себе почув багато нового і, сподіваюся, почую ще більше. І знаєте, з відліку часу дедалі усвідомлюєш: от людина відходить, хто б то не був, і розумієш, кого втрачаєш. Поступово починаєш відчувати велич тієї людини і шкодувати, що не перейняв від неї якихось знань, тільки їй одній відомих, не приділив більше часу, не зігрівся теплом душі. І таких втрачених миттєвостей уже не повернеш ніколи, а ті непізнані знання такими навіки й залишаться.

Так із батьком. Ми з братом занурюємося в його творчу спадщину – рукописи, світлини, бібліотека. І бачимо, наскільки він був різносторонньо обдарованою і живою особистістю, із неймовірно широкими інтересами: мистецтво – образотворче, музичне й театральне, художня література, суспільне життя.

Можете собі уявити: добра половина батькової бібліотеки – книги іноземними мовами, найбільше польська, французька, німецька, англійська,

врешті, й російська теж. Скажу, на око, це понад 10 тисяч книжок. І величезна кількість – точно понад тисячу – із дедикаціями. Через ті дарчі написи бачиш оте середовище, яке формувалося довкола батька і яке він теж формував. Це вже наша історія, яку маємо шанувати й вивчати, а нині щойно відчуваємо через його спадщину та завдяки таким заходам, як оця конференція.

Згадуються слова незабутнього Сергія Білоконя, що українці не є книжною нацією. Наскільки ці слова є слушними, не мені судити. Але вони були сказані з почуттям болю, з глибоким знанням того, як у нас нищилися культурні цінності, і не тільки руками ворогів, а й значною мірою наших же співвітчизників – через слабодухість, байдужість, непрофесійність, брак відповідальності за майбутнє країни. Згадаймо, як гинули державні, громадські та особисті бібліотеки, і навіть таких велетнів, як Шевченко, Куліш та Грушевський. І тепер ця проблема нікуди не поділася, особливо за нинішньої російсько-української війни, коли внаслідок ракетно-дронових ударів під постійною загрозою перебувають бібліотечні, музейні та архівні збірки. Час збирати каміння. Коли ми багато втрачаємо, маємо ще більше набувати. Відтак проблема, яка нині постає перед нашою родиною, – якій інституції передати батькову бібліотеку, щоб вона збереглася і далі служила науці й культурі, яка інституція зможе прийняти її як цілісність? Задля справедливості слід сказати, що, на превеликий жаль, батько за життя своєю бібліотекою не розпорядився, хоч мав усі можливості цей процес розпочати...

Не буду оригінальним, коли скажу, що через особисту бібліотеку розкривається постать її власника. Батько мав особливу пристрасть до книжок, хоч, звісно, не був бібліофілом-антикваром. Його критерієм була його власна пам'ять: дитинство, юність, життя в журналістиці і науці. Книжки були його вірними друзями, і він їх буквально зачитував, робив численні підкреслення і нотатки. Вони до його мешкання тільки прибували – і залишалися там назавжди, навіть ті, до яких уже ніколи не звертався або які вже не мали жодної вартості (а були й такі). Окремі з них могли й не мати вартості (на сторонній погляд), проте до нього вони промовляли, і не тільки своїм змістом, а й будили

спогади, нагадували про обставини, де і коли він їх придбав або хто і за якої нагоди йому подарував. Для нього це було вкрай важливо – так мені видається. Сентиментальність і чуттєвість, іноді дещо по-театральному гіперболізована, була притаманна його неспокійній натурі.

Наприклад, нині можна сказати напевно, що в нього була найкраща в Україні добірка книжок із питань реституції культурних цінностей. Переважна більшість їх – іноземними мовами, де передано досвід різних країн у справі повернення пам'яток на батьківщину, викрадених під час Другої світової війни, але не тільки.

Що потрібно ще сказати. Свого часу батько стояв перед вибором: бути директором Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України чи працювати в Національній академії образотворчого мистецтва й архітектури. І він обрав шлях науковця-учителя. Не шлях кабінетного вченого, такого собі Комахи (хто читав роман Домонтовича «Без ґрунту»). І цей крок відповідав його пристрасній натурі. Батька цікавило життя в розмаїтості барв, у його повноті – він відчував цей живий процес усім своїм єством, а своє покликання реалізовував через спілкування з молоддю та плекання когорти учнів, прищеплював їм професійні чесноти і закладав тверді національні орієнтири. Мабуть, для нього це було важливіше, ніж робота книжника-схимника, що замкнув себе в чотирьох стінах. Утім, батько дуже любив свій кабінет, свій робочий стіл і свою книгозбірню, проте, гадаю, він прожив довге життя головно завдяки тому, що себе завжди одушевляв і молодів із молоддю.

Згадується, хоч мені ніколи не доводилося бути в тих поїздках, як батько регулярно влаштовував мистецтвознавчі експедиції зі студентами на Західну Україну, зокрема до Львова, і навіть до Польщі. То були своєрідні виїзні практикуми, де він вживу показував професійне і народне мистецтво – у музеях, галереях, у його природному середовищі загалом, а не тільки розповідав абстрактно в аудиторії і демонстрував у репродукціях. Це мало

потужний вплив на молодь, на її професійне зростання, пробуджувало інтерес до національного мистецтва та його історії.

І от ми стоїмо перед дилемою: бути хорошим ученим – одне, а бути хорошим педагогом і виховати плеяду учнів – мабуть, якщо не те саме, то важливіше, тому що молодь – це наше майбутнє, майбутнє країни. І ми всі працюємо на майбутнє – чи то книжками, чи живим спілкуванням. А коли ти вогонь свого серця передаєш іншій людині і запалюєш її, це і є найважливіше. Батько то відчував і розумів.

Ще раз складаю сердечну подяку всім учасникам конференції від імені родини і від себе особисто та бажаю плідної праці та успіхів.

В. П.: Дякую вам, пане Олесю. Ми тепер розуміємо, які перед нами постають завдання як перед викладачами, перед учнями, але також можемо залучати до цієї праці і наших студентів. Ми можемо давати теми дипломних, дисертаційних досліджень, те, що стосується творчості, творчої спадщини і наукових досліджень Олександра Касіяновича Федорука. Я дякую вам, що ви приєдналися і виступили від родини.